

TASAVVUF TARİHİNDE HALVET VE HALVETİN MANEVİ EĞİTİMDEKİ ROLÜ

Öncel DEMİRDAŞ (*)

Öz

Tasavvufun, manevi eğitim sürecinde insanı terbiye etmede kullandığı kendine has metotları vardır. Bunlardan birisi de halvet uygulamasıdır. Halvet, insanın kötü huy ve sıfatların kaynağı sayılan nefsinin istek ve arzularından uzaklaşıp kendisini Allah'a ibadete vermesidir. Halvet eğitiminde gizlilik ve yalnızlık esastır. Bundan dolayı halvete giren kişi vaktini, nefsinin terbiye ve tezkiyesi için dış dünyadan soyutlanmış bir yerde ibâdet, riyâzet, murâkabe ve zikirle değerlendirir. Tasavvufun amelî boyutunda halvetin gayesi kişinin, insanlardan belli bir müddet ayrı kalarak her ân Allah'ın huzurunda olduğu düşüncesi üzerine yoğunlaşmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Terbiye, metot, nefis, arzu, tezkiye, murakabe, zikir.

Spiritual Retreat (Khalwa) in the History of Sufism and the Role of Khalwa in Spiritual Training

Abstract

In the process of spiritual training, Sufism utilizes specific methods to educate man. Spiritual retreat (khalwa) is one of these methods peculiar to Sufism. The concept of khalwa refers to a continual effort to distance man from the base and immoral aspects of his lower self, which are regarded as the source of his bad characteristics. Solitude and concealment function as the two main principles in the khalwa training. Therefore, a person who practices khalwa is required to spend his entire time in a secluded place on educating and purifying his soul, performing acts of worship, ascetic disciplines, contemplation, and remembrance of God. In the practical dimension of mysticism, the aim of "khalvet" for a person is to major on the idea that he is always in the presence of Allah, remaining separate from the others for a while.

Keywords: training, method, soul/self, desire, purification, contemplation, remembrance.

*) Dr. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı
(e-posta: onceldemirtas@gmail.com)

Giriş

Tasavvufun gayesi insanı manevî olarak eğitime ve ona güzel ahlak değerlerini kazandırmaktır. Bu yönüyle onun gayesi, en ulvî gayedir. Dolayısıyla tasavvuf, insanları maddi ve manevî yönden eğitmeyi amaç edinen bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Bu disiplin eğitim sürecinde kişiye ideal insan olma özelliklerini kazandırmaktadır.

Mutasavvıflar insanların nefis tezkiyesi ve kalp tasfiyesi için riyâzet, mücâhede, murâkabe, zikir ve halvet gibi değişik metotları kullanmışlardır. Onlar manevi terbiye eğitimi-ne aldıkları kişilerin karakter yapısına uygun bir şekilde bu metotları uygulamışlardır. İşte bu eğitim metotlarından birisi olan halvet, salikin yaşadığı özel bir durumu ifade eden bir manaya sahip tasavvufî bir kavramdır.

1- Halvet: Kelime ve İstilah Anlamı

Arapça bir kelime olan halvet, sözlükte yalnız kalıp تنها bir köşeye çekilmek, bir kimse ile yalnız kalmak anlamına gelmektedir. (İbn Manzûr, 1990: 237-42; Asım Efendi, 1304-1305: 805). Tasavvuf literatüründe ise sûfînin, kötü huy ve sıfatların kaynağı sayılan nefsinin terbiye ve tezkiyesi için dış dünyadan soyutlanmış bir yerde, müşîdin gözetiminde ibâdet, riyâzet, murakabe ve zikirle vakit geçirmesi demektir (Tehânevî, ty.: 459; Cürcânî, ty.: 113; Suâd Hakim, 1981: 434-8; Eraydın, 2004: 139). Allah ile gizlice konuşma, kalbi yanlış inançlardan ve kötü huylardan temizleme gayreti de halvet olarak değerlendirilmiştir (Sülemî, t.y.: 43; Tokâdî, 2003: 43; Yetik, 1992: 188-9; Cebecioğlu, 2009: 249; Frager, 2005: 159-60). Tasavvufî düşüncede halvetten gaye, tasavvufî hayata yeni giren kimsenin belli bir müddet hemcinslerinden ayrı kalıp, zihnini Allah düşüncesi üzerine yoğunlaştırmasıdır (Altıntaş, 1991: 125).

Ebû Nasr Serrâc Tûsî (378/988), halveti, “Zâhir ve bâtını meşgul eden ilgilerden yüz çevirmek” (1996: 354) şeklinde tanımlarken, Necmeddin Kübrâ (618/1221) ise, güneş ışığının girmediği karanlık bir yerde çeşitli meşgalelerden uzak kalarak ibadet yapmak olarak tarif etmektedir (1996: 76).

Halvet yerine çile ve erbain kelimeleri de kullanılmaktadır. “Çile” sözü, Farsça’daki çihil (kırk) kelimesinden alınmıştır. Bu deyim zamanla zorluk ve ızdırabı göğüslemek anlamında “çile doldurmak” ya da “çile çekmek” şeklinde kullanılmış; tekkelerdeki halvetanelere çilehane de denilmiştir. “Erbain” kelimesi ise kırk rakamının Arapça karşılığıdır. Dolayısıyla kırk gün için halvete girene “erbaine girdi” denilmesi de buradan gelmektedir. Ayrıca, insanın anne karnındaki geçirdiği embriyolojik gelişim evrelerini kırkar günde tamamladığı için halvetin de kırk günde biteceği yorumu yapılmaktadır (Aşkar, 1999: 536).

“Uzlet”, “vahdet”, “inziva” ve “i’tikaf” da halvet ile yakın anlamlı kelimelerdir. Zâhid ve sûfîlerin sürekli olarak veya belirli aralıklarla toplumdan ayrı, münzevî bir şekilde yaşamalarına bu gibi isimler verilmektedir (Uludağ, 1995: 220; Cebecioğlu, 2009: 249).

Ebu Hafis Şihabuddin Ömer es-Sühreverdî (632/1234), halvet ve uzlet arasında farkın olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre halvet; toplumdan ve insanlardan uzak bir köşeye çekilmek, uzlet ise; nefisten, nefsin arzu ve isteklerinden, Allah'tan başkası ile meşgul eden her şeyden kaçmak ve bunları terk etmek demektir. Halvetin, genellikle toplumdan maddî bir ayrılışı, uzletin ise manevî ve şüurî bir ayrılışı ifade ettiğini belirtmiştir (Çatak, 2007: 478-479). Bu bakımdan kalbin Allah'a yakınlığından uzlet, maddî varlığın insanlardan uzaklaşmasından ise halvet anlaşılır (Eraydın, 2004: 140). Halvet ve uzlet kavramı arasında fark olduğu yönündeki bu açıklama göz önünde tutulduğunda halvette toplumdan uzaklaşma ihtiyacı hissedilirken, uzletteki esas ise halk içinde Hakk ile beraber olabilme gayretidir.

2- Halvetin Tarihiçesi

a- Peygamberler Tarihinde Halvet

Halvet ile bağlantılı, “el kârda, gönül yârda”; “kalbin halktan gâib, Hak ile hâzır olması” gibi özdeyişlerde kendine yer bulacak derecede yaygınlık kazanıp halk arasında kabul gören halvet uygulamasının izlerine peygamberler tarihinde ve sevgili Peygamberimizin hayatında rastlamak mümkündür.

Halvet için tayin edilen kırk günlük süre, Hz. Musa'nın Allah ile konuşmasından mülhemdir. Âyette; “*Musa ile otuz geceliğine sözleştik, buna on gece daha ekledik. Böylece Rabbinin belirlediği buluşma süresi kırk geceye ulaştı.*” (A'raf, 7/142) buyurulmaktadır. Bunun dışında Hz. Musa (a.s.)'nin, Medyen' de Hz. Şuayb (a.s.)' in yanında kaldığı müddetçe muhtelif çileler çektiği nakledilmektedir (Pakalın, 1971: 713). Ayrıca, Musa (a.s.), İsrailoğulları Mısır'da iken onlara; Allah Teâlâ, onların düşmanlarını helak edip onları düşmanlarının elinden kurtarınca Allah indinden kendilerine helal ve haramı açıklayan, hududu ve ahkamı gösteren bir kitap getireceğini söylemişti. Cenâb-ı Hakk, Fir'avn'ı helak edip onları düşmanlarından kurtarınca Musa (a.s.) Rabbinden kitabı istedi. Rabbi, ona otuz gün oruç tutmasını emretti. O zaman Zilkâde ayı idi ve otuzuncu günün gecesi tamamlanınca ağzının kokusundan hoşlanmayıp hırnûb ağacından yapılmış misvakla ağzını yıkadı. Bunun üzerine melekler, Musa (a.s.)'a: “Biz senin ağzından misk kokusu duyuyorduk, sen onu misvakla ifsâd ettin.” dediler. Cenâb-ı Hakk, Musa (a.s.)'ya Zilhicce'nin on gününü de oruçlu geçirmesini emretti (Sühreverdî, 1990: 263-4). Tarikatlardaki kırk günlük halvet uygulamasının buradan geldiğini söyleyenler vardır.

Rivayete göre Dâvud (a.s.) bir hataya dûçar olduğu zaman Rabb'ından kendisine mağfîret ulaşıncaya kadar kırk gün kırk gece secdeye kapanırdı (Sühreverdî, 1990: 279).

Hz. Peygamber'in hayatında da halvet uygulamaları söz konusudur. Onun yalnızlıktan hoşlanması, zaman zaman Mekke yakınındaki Hira Mağarası'na çekilip burada inziva hayatı yaşaması, nübüvvet sonrası ise itikâfa girmesi bu çerçevede değerlendirilebilir. Hz. Peygamber'in yalnızlıktan hoşlanması ve Hira Mağarası'na çekilip inziva hayatı yaşamasıyla ilgili olarak, Ayşe (r.a.) şöyle rivâyet ediyor: “*Rasûlullah (s.)'e vahy, uykuda görüldüğü sâdik rüyalarla başladı. Hiçbir rüya görmezdi ki, ertesi gün aynıyla vâki olmasın.*”

Sonraları yalnızlıktan, halvetten hoşlanmaya başladı. Hira Dağı'na gider, orada günlerce tefekkür ve ibâdetle meşgul olur, orada gıdalanırdı. Bilâhare Hatice'nin yanına döner, tekrar gıdalanırdı. Hirâ mağarasında bulunduğu sırada Hakk, ona melek gönderip hitâb-ı ilâhisini ulaştırdı.” (Buhârî, Bed'u'l-vahy, 3; Müslîm, İman, 252; Günel, 1998: 121-2).

İtikâf, cuma namazı kılınan bir mescitte ibadet kastıyla belli bir süre bulunmak demektir. İtikâfa giren kimse bir bakıma dış dünya ile irtibatını kesmiş, kendini ibadete, Kur'an tilavetine, zikir ve fikre vermiştir. İtikâfta bulunan kimse boş sözlerden sakınır, temiz libaslar içinde güzel kokular sürünerek oturur. Abdest tazeleme gibi meşru bir sebep olmadıkça mescitten dışarı çıkmaz. (Yılmaz, 1990: 18). İtikâf da halvetin bir türü olmakla birlikte halvetin, bir mürşidin gözetiminde yapılması zorunluluğu vardır.

Halvet, sadece fiilî değil kavli sünnete de konu olmuştur. Hz. Peygamber'in, ıssız bir yerde Allah'ı zikredip gözü yaşaran kimsenin âhirette imtiyaz sahipleri arasında bulunacağını söylemesi kavli sünnete misaldir (Buhârî, Ezan, 36; Müslim, Zekât, 91). Yine “kırk gün Allah için ihlâsla amel edenin kalbinden diline doğru hikmet pınarları akar” (Aclûnî, 1985: 223-224) şeklindeki hadis-i şerifi de bu çerçevede değerlendirilebilir (Kübrâ, 1996: 76; Uludağ, 1997: 386).

b- İlk Dönem Sûfilerinde Halvet

Tasavvufun ilk dönemi kabul edilen Hicrî ilk iki asırda bazı zahitlerin, Hz. Peygamber'e uymanın yanında siyasî-ictimâî şartların da tesiriyle toplum hayatını terk edip evinin bir köşesinde inzivaya çekildikleri veya ıssız yerlerde yaşamayı tercih ettikleri görülmektedir. İlerleyen dönemlerde sûfiler, kendilerinden önceki zahitlerin bu âdetlerini sürdürerek halveti, tasavvufî hayatın önemli bir esası haline getirmişlerdir. Hattâ bazıları daha da ileri giderek evlerini terk etmişler, mezarlıklarda, virânelerde, harabelerde, ibadet için inşa ettikleri küçük barınaklarda, hatta bazıları mağaralarda, yaşamaya başlamışlardır. Bu yüzden “Şikeftiyye” diye anılan kesimler de vardır. Bunların sadece Cuma ve cenaze namazları için yerleşim bölgelerine gittikleri nakledilmektedir. Uzlet kapsamında değerlendirilebilecek bu uygulamalara 3./8. yüzyıldan itibaren kaynaklarda rastlamak mümkün olmakla birlikte, halvetin belli prensiplerle şeyhin gözetiminde, çilehâne veya halvethânelerde icrası 6./10. yüzyıldan itibaren görülmektedir (Serrâc, 1996: 211-212; Uludağ ve Eraydın, 1995: 270; Cebecioğlu, 2009: 146-147).

Süfyan-ı Sevrî (161/778), İbrahim b. Edhem (162/779), Dâvûd et-Tâî (ö. 165/781), Fudayl b. İyâz (ö. 187/803) ve Bîşr-i Hafî (ö. 227/841) gibi zâhidler halvet hayatını tercih ederken Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî, Ebu Talib el-Mekkî (ö. 359/996) gibi müellifler eserlerinde erbaînden bahsetmişler, bunu çevrelerindekiilere de tavsiye etmişlerdir (Serrâc, 1996: 211-212; Mekkî, 1999: 333-334; Gazzâlî, 1992: 567; Uludağ ve Eraydın, 1995: 270).

Gazzâlî (ö.505/1111), halvet ve uzlet sayesinde dilin, dile ait afetlerden uzaklaşacağını, kalbin riya gibi manevis hastalıklardan korunacağını, zühd ve kanaat alışkanlığı kazanacağını; kişinin kötü kimselerle ülfet etmekten kurtulacağını; ibadet ve zikirle belli bir

itmî'nana ereceğini; kin ve düşmanlık duygularının son bulacağını ve Allah'a yakınlık vasatının ortaya çıkacağını, insanın gözünü ve kulağını koruyacağını belirtir (1992, c.2, 579-602; c.3, 174-175; Yılmaz, 1990: 31).

Bahsi geçen isimler, halvetin faydalarını sayarken, halvetin yapılış şartlarını, kaide-lerini detaylı bir şekilde izah eden öncü isim Sühreverdî'dir. Kendisi, Hz. Peygamber'in hayatından ilham alarak 63 fasıla ayırdığı *Avârif* adlı eserinde bu meseleye değinmiştir. O halvete giriş şartlarını ve halvette meydana gelebilecek durumları Avârif'in 26, 27 ve 28. fasıllarda ele almıştır.

İlim tahsilinden sonra uzun bir süre insanlardan uzaklaşıp halveti tercih eden Sühreverdî, sufilerin erbaîne giriş amacıyla ilgili şunları söyler: "Sûfîlerin erbaînden, erbaînin dışındaki zamanlarda tâlip olduklarından farklı özel bir maksatları yoktur. Hâllerine ters düşen yasak arzular bastırınca, hâllerini erbaîn ile sıkıya almak isterler. Bunu, erbaînin tesirinin bütün zamanlarına yayılması ve her vakit erbaînde gibi olabilmek için" (1990: 263) yani nefsin arzularını bastırmak için yaparlar. Sufînin kendini Allah'a ibâdete vere-rek, her şeyiyle O'na yönelmesi ve gündelik maişet endişesinden sıyrılması onu, içinde bulunduğu hicaplardan kurtaracaktır. Neticede bütün ilimlerin kaynağı ve merkezi demek olan huzûr-ı İlâhîdeki kurb menziline yaklaşacaktır. Erbaîn tamamlanınca bütün hicaplar zail olup ilim ve marifet ona doğru akmaya başlayacaktır (Sühreverdî, 1990: 264; Çatak, 2007: 11, 463-464).

Sühreverdî'den sonra muhtelif tarikat şeyhlerinin yazdıkları eserlerde "çile" ve halvete dair verilen bilgiler genellikle bu eserden aktarmadır. Sadece farklı tarikatların değişik bazı uygulamaları zaman içinde ortaya çıkmıştır.

c- Tarikatlarda Halvet Uygulamaları

Halvetin nasıl uygulanacağı hususunda kaynaklara bakıldığında, ilk dönem müelliflerinden itibaren bunun bir şeyh gözetiminde ve şartlarına uyularak yapılması gerektiğine vurgu vardır. Şartların yerine getirilmemesi halinde çile bozulmuş olur. Bu, "çile kırmak" diye ta'bir edilir. Çile kıranlara da "çile kırgını" denilir. Halvet, güneş ışığının girmediği karanlık bir yerde çeşitli meşgalelerden uzak kalarak yapılır. Bu sayede duyu organları dış dünyaya kapanacak, kalp gözü açılacaktır (Sühreverdî, 1990: 279-281; Kübrâ, 1996: 76; Çatak, 2007: 115).

Halvetin süresi, tarikatlara göre değişmekte olup üç gün, kırk gün ya da bin bir günlük uygulamalar vardır. En yaygın süre kırk gündür. Halvete giren sufînin günlük gıdası ancak asgari ihtiyacını giderecek kadardır. Halvet esnasında sufî, zaruri haller dışında dışarı çıkmaz, gece gündüz ibadet, riyâzet ve tefekkürle meşgul olur.

Zühhd devrinden itibaren ilerleyen asırlarda kural ve kaideleri yerleşen halvetin, kurumlaşma sonrasında da tarikatlarda kendine yer bulduğu, bir eğitim metodu olarak kullanıldığı görülmektedir. Ahmed Yesevî, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefat ettiği altmış üç yaşında iken kendi yaptırdığı halvethâneye girmiş, hayatının sonuna kadar burada devamlı olarak ibadet ve tefekkürle meşgul olmuştur (Köprülü, 1981: 72).

Anadolu’da ilk şekliyle günümüze intikal eden en eski halvethâneler arasında, Elbis-tan Afşin yakınlarında bulunan 612 (1215) tarihli Ashâb-ı Kehf Ribâtı’nda yer alanlar, zâhidlerin ve erken dönem sûfîlerinin mağaraları halvethâne olarak kullanma geleneğini hatırlatan ilginç tasarımları ile dikkati çekerler (Tanman, 1997: 388-389).

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273), Konya ile Sille arasında bir dağın eteğİN-de bulunan Bizans manastırına gelerek burada içinde soğuk su çıkan mağaranın dibine kadar inmiş, yedi gün yedi gece burada halvete çekilmiş, daha sonra kendinden geçmiş bir vaziyette dışarı çıkıp geri dönmüştür. Mevlanâ’ya nispet edilen Mevlevîlik’te ise çİle uygulaması daha farklıdır. Rıza kelimesinin ebced hesabıyla tekabül ettiğİ sayıyı veya bir başka rivayete göre Mevlânâ’nın halvete girdiğİ sürenin toplamını esas alarak çİle için bin bir günlük zaman zarfını kabul etmişlerdir (Tanman, 1997: 388-389; Gölpinarlı, 1983: 391-396).

Ashâb-ı Kehf Ribâtı’nın yanı sıra, yolculukları sırasında ziyaret ettiğİ birçok şehirde (Medine, Necef, Kudüs, Şam’da Emeviyye Camii) halvete girdiğİ söylenen Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 669/1271)’nin, Kırşehir yakınlarında Sulucakarahöyük’teki (bugünkü Hacıbektaş) tekkesinde de bizzat kullanmış olduğı bir halvethâne bulunmaktadır (Tanman, 1997: 389).

Halvetin temel hedefi, kalpten masıvayı çıkarıp Hakk’la birlikte, her an O’nun huzurunda olma şuuruna ermektir. Buradan hareketle bazı suffiler, bu şuur haline erişen kişinin aynı uygulamayı halk arasında da gerçekleştirebileceğİNİ ileri sürmüşlerdir. Abdülkerîm el-Kuşeyrî (ö.465/1072) arifi “kâin ve bâin” (halk içinde iken onlardan ayrı olan kişi) diye tarif eder (1993: 101-103). Esas prensip, zahirde halk ile bâtında Hak ile olmak ise bu durumda insanın Hak ile bulunması için halktan ve toplumdan kopması gerekmez. İnsan halk içinde bulunurken de halvette olabilir. Bu anlayış, sonraki dönemlerde Nakşbendîlerce “halvet der-encümen” şeklinde ifade edilmiştir (Çerhî, 1983: 30; Câmî, 1872: 419; Kâşîfî, 1291: 36; Trimmingham, 1973: 74-78).

3- Halvet’in Şeriat’taki Yeri

Halvetin amacına uygun bir şekilde yapılabilmesi ve arzu edilen neticelerin elde edilebilmesi için şeriat’ın koyduğı kurallara ve sünnet-i seniyyeye tam anlamıyla uygun olması gerekir. Bu vasıfları taşımadan yapılan halvetin vahim sonuçları olabilir.

“Şeriat ve sünnet-i seniyye’ye uygun olmayan halvet, nefsi tasfiye ederek filozofların ve materyalistler (dehriyyûnun) itina ettikleri, riyâzata dayalı ilimleri elde etmeye yarar. Ve çoğU zaman Allah’tan uzaklaştırır. Bu yola yöneleni, şeytan elde ettiğİ riyâzat bilgileri ve gönlüne ârız olan, doğruluğU görülen havâtır sayesinde saptırır durur. Halvet eğİtimi neticesinde kişi riyâzata tam olarak bağlanır. Böylece maksadına erdiğİ düşüncesine kapılır. Bilmez ki, bu yol, hristiyanlar ve brahmanlar için yasak olmayan faydalı bir yoldur.” (Sühreverdî, 1990: 271).

Şartlarına riâyet etmeden râhiplerin, brahmanların ve bazı filozofların yaptığİ gibi kişinin duydu organlarını meşguliyetten uzaklaştırarak yaptığİ halvet (yalnızlık) iç âlemin

tasfiyesinde mutlaka etkilidir. Ancak bu yalnızlık hâli, şeriata ve sünnet-i seniyye doğrultusunda olursa kalbi nurlandırır. Kişinin dünyaya rağbetini azaltır, onu zikrin tadına ulaştırır. Namaz, tilavet ve benzeri her türlü ibadetin ihlâsla yapılmasını sağlar (Sühreverdî, 1990: 271).

Halvetin yapılış şartlarını, kaidelerini detaylı bir şekilde izah eden Sühreverdî halvete girme niyetinin sağlam olması ve ihlâsla yapılması hususuna dikkat çeker. Ona göre halvete, dinin selameti, nefis ahvalinin yok olması ve amellerin Allah'a ihlâsla yapılabilmesi için girilmelidir. Bu hususta şu ikazlarda bulunmuştur:

“Sûfîlerden bir grup halvet ve erbain konusunda şaşkınlık göstererek sözü mahallinden saptırdılar ve şeytanın müdahalesine uğradılar. Şeytan onları yanılttığından, ihlâsla hakkını vermeden asıl istikametten uzak bir tarzda halvete girmeye başladılar. Meşâyih ve sûfiyenin halvetlerinde bir takım vakıa ve keşiflere mazhar olduklarını duyarak, bu maksatla halvet yolunu ihtiyar ettiler. Bu durum yoldan sapmanın ve delâlete düşmenin tâ kendisidir. Gerçek sûfîler, halveti ve yalnızlığı dinin selameti, nefis ahvalinin yok olması ve amellerin Allah'a ihlâsla yapılabilmesi için ihtiyar ederler.” (Sühreverdî, 1990: 270).

Halvetin, kavuşulmak istenen keşif ve keramet nev'inden hâdisata ulaşma vesilesi olarak düşünülmesi ve sırf bu amaçla halvete girilmesi şeriata ve sünneti seniyye'ye uygun değildir. Bu hallerin halvette yaşanması sâlikin manevi olgunluğa eriştiğini göstermesi açısından bir değer ifade etmez. Bilakis sâlikin bu hallere itibar etmemesi hususunda Sühreverdî, Ebû Temim el-Mağribî'nin şu ikazını hatırlatır.

“Tâhir b. Ebu'l-Fadl, bize icazet yoluyla Ebû Temim el-Mağribî'nin şöyle söylediğini haber vermiştir: Halveti sohbe tercih edenin, zikr-i İlâhî dışında bütün düşüncelerden hâli olması, murâd-ı Sübhânî'den başka bütün isteklerden uzaklaşması ve nefsinin istekleriyle ilgili sebeplerin tamamından kesilmesi icap eder. Halvete bu sıfatla girmeyen mutlaka bir fitneye ve belâya dûçar olur.” (Sühreverdî, 1990: 270).

Ayrıca Sühreverdî, keramete ulaşmak için ihlâsı kaybeden ve ortaya çıkan keşif ve keramete aldanarak kendisinde varlık vehmeden kişinin halinin dünya ve ahirette düşeceği rezil durumu şu ifadeleriyle haber verir.

“Sâlik kendisine açılan keşfe aldanmamak, suda yürüse ve havada uça bile takva ve zühdün hakkını vermedikçe, bunların kendisine bir fayda sağlamayacağını bilmek zorundadır. Hayale aldanıp, muhale kanarak halvetini ihlâs esası üzere yapmayan kimse, boş yere halvete girmiş ve kendisini kandırarak çıkmıştır. İbadet ve hüsn-i muamelenin lezzetini söküp atmış, kalbinden şariat endişesi çıkıp gitmiş, böylece o, dünya ve ahirette rezil olmuştur.” (Sühreverdî, 1990: 278). Halvetten maksat keramet değildir. Nitekim sûfîlerden biri şöyle demiştir. “Hakk Teâlâ senden istikamet istiyor, sen keramet peşindesin!” (Sühreverdî, 1990: 271).

4- Halvetîlik

Tarikatlarda farklı halvet uygulamaları bulunmakla birlikte halvetin, tarikatın temel unsuru haline gelmesi, hattâ Halvetîliğin kurucusunun birçok kez halvete girmesinden ötürü tarikata adını vermesi de bir vakıdır. Halvetîlik olarak isimlendirilen bu tarikatın teşekkülü şu şekildedir:

Gılân bölgesindeki Lâhîcân'da doğup büyüyen Ebu Abdullah Sirâcüddin Ömer b. Ekmeleddin el-Gılânî el-Lâhicî (750/1349 ya da 800/1397), İbrahim Zâhid-i Gılânî'nin halifesi olarak Hârizm'de irşad faaliyetinde bulunan amcası Ahî Muhammed Halvetî'ye (ö. 780/ 1378-79) intisap etmiş, onun ölümünden sonra da irşad makamına geçmiştir. Ömer el-Halvetî, daha sonra Karakoyunlu hâkimiyetinde bulunan Tebriz'e giderek irşad faaliyetini burada sürdürmüştür. Tarikat silsilesi, Ahî Muhammed vasıtasıyla İbrahim Zâhid-i Gılânî'ye nisbet edilen, ancak kurumlaşmış bir tarikat halini almayan Zâhidiyye silsilesiyle birleşir. Silsile, İbrahim Zâhid-i Gılânî'nin halifesi Safiyüddin Erdebîlî'de Safeviyye, Ömer el-Halvetî'de Halvetiyye tarikatına dönüşmüştür. Safeviyye'den Bayramiyye, Bayramiyye'den Celvetiyye tarikatı doğmuş, kendisinden birçok şubenin meydana çıktığı Halvetiyye ise İslâm dünyasının en yaygın tarikatlarından biri haline gelmiştir (Cebecioğlu, 1994: 119-120; Rıhtım, 2005; Almaz, 2007: 36-37). İşte bu şubelerle Halvetîlik geniş bir coğrafyaya yayılmış ve özellikle halvet eğitimini uygulayan kurumsallaşmış bir tarikat olmuştur.

Ömer el-Halvetî'ye nispet edilmekle birlikte tarikatın geniş bir bölgeye yayılışı Seyyid Yahya eş-Şirvânî el-Baküvî vasıtasıyladır. Bu sebeple ona tarikatın ikinci piri (pîr-i sâni) de denilmektedir. Şemah'ta doğup Bakü'de vefat eden (869/1464) Yahya Şirvanî'den sonra dört ana kola ayrılmıştır. Bunlar:

1. Ruşeniyye: Dede Ömer Ruşenî'nin (ö. 892/1487) kurduğu koldur.
2. Cemâliyye: Çelebi Halife olarak meşhur olan Şeyh Mehmed Çelebi Cemâlî (ö. 899/1496)'nin oluşturduğu koldur.
3. Ahmediyye: Ahmed Şemseddin Marmaravî (ö. 910/1504)'nin önderliğini yaptığı koldur.
4. Şemsiyye: Şemseddin Ahmed Sivasi (ö. 1006/1597)'nin kurduğu koldur (Câmî, 1872: 574-575; Vicdânî, 1995: 179, 187-188; Serin, 1984: 83-169; Uludağ, 1989: 171; Tayşi, 1993: 318).

Mevlevilik, Nakşbendilik, Bayramilik gibi Sünni eğilimli tarikatların Osmanlı yönetiminden destek görmesi hadisesi Halvetîlik için de geçerlidir. Bunda itikadi yön kadar Şii temayülleri dolayısıyla tehlike arz etmeye başlayan Safeviliğe karşı destek arayışının da etkisi vardır (Tanman, 1997).

Tasavvuf ve tarikatlar tarihinde kendisine böylesi önemli bir yer edinen halvete niçin ihtiyaç duyulmaktadır? Veya nasıl bir hâlet-i ruhiye insanları halvete sevk etmektedir? Şimdi kısaca bu konuya değinelim.

5- Halvetin Psikolojik Yönü

Gazzâlî, halvete ve inzivaya çekilmenin faydalarından bahisle insanın daha çok ve daha ihlâslı ibadet edeceğini, riya, gıybet ve yalan gibi günahlardan korunabileceğini, fitne ve fesattan uzak kalabileceğini, halkın eza ve cefasından kurtulabileceğini, halktan bir beklentisinin olmayacağını söyler (1992: 579-602).

Halvet, kişinin nefesine hakim olması yanında ilm-i ledün kapısını açan anahtarlardan, nefsin vesveselerinden kalbi korumanın en önemli yöntemlerinden biridir. Nefsin hoşlanmamasına rağmen halvete girip insanlardan uzaklaşan, başka bir ifadeyle alıştığı konumdan uzaklaştırarak nefsinin Allah'a itaat için hapseden kimse, belli bir süre sonra bu uygulamadan zevk duymaya başlayacaktır (Sühreverdî, 1990: 264,266).

Nefse ağır gelmesinin yanında halvetten hoşlanılmamasının temel sebebi, insanda fitri bir olgu olan yalnızlık korkusudur. Ancak temelde iki tür yalnızlık vardır. Biri zorunlu yalnızlık, diğeri ise tercihi yalnızlıktır. Zorunlu yalnızlık, insanların kaçındığı bir yalnızlık türüdür. Tercihli yalnızlık ise diğerinin aksine kişiye korku değil güven aşılacaktır. Böylesi bir yalnızlıkla, yani halvet ile birey, kendindeki güzelliği, geldiği kaynağı farketmektedir.

Yalnızlık duygusu, bir bakıma, en güvenli yer olan anne rahminden doğumla gelip dışarıda bırakıldığımız ya da ayrılmak zorunda kaldığımız yere geri dönmek için duyduğumuz derin özlemdir. Mesnevi'nin ilk hikâyesi, geldiği yeri özleyen Ney'in feryadına dairdir.

Kendisi de bir psikolog olan Micheala Mihriban Özelsel, yaşadığı travma sonrası en büyük korkularından bir haline gelen yalnızlığı, bilinçli bir şekilde tercih ettiği yalnızlığa dönüştürmüş, halvete girmiştir. Bu sayede hayata yeniden tutunmuş, hatta halvette yaşadığı ruh halini eserine yansıtmak suretiyle bu alanda bir ilke imza atmıştır (Özelsel, 2002).

Özelsel'in ifadesiyle halvet, zihni şartlanmalardan arındırarak yeni önermelere açık hale getirmektedir. Şayet şartlanmaları kişiyi sınırlandırıp engelliyorsa ve bunlardan kurtulmak kişinin daha geniş açılı, daha iyi seçenekleri benimsemesini sağlıyorsa, böylesi bir bilinçli yalnızlık kişiyi özgürleştirecektir (Kaplan, 2003).

Özelsel'in bu tespitleri, aslında yüzyıllar önce Sühreverdî'nin halvetle ilgili şu tespitlerini destekler mahiyettedir: “Ademoğlunun kendini Allah'a ibadete vererek her şeyiyle O'na yönelmesi ve gündelik maişet endişesinden sıyrılması, onu içinde bulunduğu bu hicaplardan kurtarır. Perdelerin zail olması ölçüsünde bütün ilimlerin kaynağı ve merkezi demek olan huzur-ı İlahi'deki kurb menziline yaklaşır. Erbain tamamlanınca bütün hicaplar zail olarak ilim ve marifet ona doğru akmaya başlar.” (Sühreverdî, 1990: 264). Bu konumuyla halvete giren sufî, Hak kapısından ayrılmayan ve ihtiyacı giderilinceye kadar ısrarla dileğini tekrarlayan kimseye benzer. Bu süreç içerisinde bir anlamda varoluşa katılır, dünyanın geçiciliğinin, asıl ulaşılması gereken değerlerin farkına varır.

Böylesi bir aydınlanma sonrası sufi halkın arasına katılır. Bu hâle gelen suffiyi, ne ticaret ne alış-veriş ne de başka bir dünyevi meşgale Allah'tan alıkoyamaz. Böylece sufi halk içinde yine halvet hâlini devam ettirebilmektedir. Nakşbendîliğin prensipleri arasında yer alan “halvet der encümen” den kastedilen de budur.

Sonuç

Sonuç olarak halvet, sufînin kendini günah kirlerinden, stres ve kaygılardan azâde kılarak “eşref-i mahlûkat” olmanın sırrına erebilme noktasında önemli bir adımdır. İnsan, kendini anlayıp keşfetmeden doğru ve erdemli davranışları yeterince gerçekleştiremez. İnsanın başkalarını ve hayatı anlayabilmesi için, önce kendini anlaması gerekir. Bu açıdan, halvet yaşantısı, tasavvufta önemli bir eğitim evresidir. Bu evreyi başarıyla geçen mutasavvıflar, tüm hayatlarında yer yer yalnız kalabilmeyi, susmayı ve psikoloji diliyle ifade edersek, toplum içinde birey olabilmeyi başarabilen insanlar olabilmişlerdir. Çünkü halvet yaşantısında olduğu gibi, kendi iç uyumunu sağlayarak ve kişilik bütünlüğü zarar görmeden yaşanan ve tercih edilen yalnızlıklar, insanın huzur ve mutluluğu için önemli bir psikolojik destek işlevi görmektedir.

Kaynakça

- Abdurrahman Câmî (1872). *Nefahâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds*. (Çev. Lamîf Çelebi). İstanbul.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed (1985). *Keşfu'l-Hafa*. Beyrut.
- Almaz, Hasan (2007). *Bakü'den Anadolu'ya Yanstyan Işık: Halvetî Pir Seyyit Yahyâ Şirvânî, Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Bizim Büro Yay.
- Altıntaş, Hayrani (1991). *Tasavvuf Tarihi*. Ankara.
- Asım Efendi (1304-1305). *Kamus Tercümesi*. İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye.
- Aşkar, Mustafa (1999). “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”. *AÜİFD.*, S.XXXIX. Ankara.
- Cebecioğlu, Ethem (1994). *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara.
- Cebecioğlu, Ethem (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Çatak, Adem (2007). *Şihabeddin Sühreverdi, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara: AÜSBE.
- Çerhî, Yakub-ı (1983). *Risâle-i Ünsiyye*. (Tash. Muhammet Nezir Ranchâ). İslâmabad: Merkez-i Tahkikât-ı Fârisî İran u Pakistan.
- el-Cürçânî (t.y.). *et-Ta'rîfât*. Daru'r-Reşad. Kahire.

- el-Kâşifî, Ali b. Hüseyin Vâiz (1291). *Reşahât-ı Aynü'l-Hayât*. (Ter. Mehmed Rauf Efendi). İstanbul.
- el-Mekkî, Ebû Tâlib (1999). *Kütü'l-kulüb*. (Çev. Muharrem Tan). İstanbul: İz Yay.
- es-Sühreverdî, Ebu Hafs Şihabuddin Ömer (1990). *Avârifü'l-Maarif*. (Çev. H. Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz). İstanbul: Vefa Yay.
- et-Tehânevî (t.y.). *Kitabu Keşşafî Istilahati'l-Fünûn*. Beyrut.
- Frager, Robert (2005). *Kalb, Nefs ve Ruh*. (Çev. İbrahim Kapaklıkaya). İstanbul: Gelenek Yay.
- Gazzâlî (1992). *İhyau 'Ulûmi'd-dîn*. (Çev. Ahmet Serdaroğlu). İstanbul: Bedir Yay.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1983). *Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul.
- Günel, Fuat (1998). "Hira". *DİA.*, c.XVIII. İstanbul.
- İbn Manzûr (1990). *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Daru Sadr.
- Kaplan, Sefa (2003). "Alman Psikolog Michaela Üsküdar'da 40 Gün Halvete Girdi". *Hürriyet* - 8 Subat.
- Köprülü, Fuad (1981). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: DİB Yay.
- Kuşeyri, Abdülkerim (1993). *er-Risale*, Beyrut: Daru'l-Hayr.
- Kübrâ, Necmeddin (1996). *Risale İle'l-Haimi'l-Haif min Levmeti'l-Laim*. (Haz. Mustafa Kara). İstanbul: Dergâh Yay.
- Özelsel, Michaela Mihriban (2002). *Halvette 40 Gün*. (Çev. Petek Budanur Ateş). İstanbul: Kaknüs Yay.
- Pakalın, M. Zeki (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: MEB Yay.
- Rıhtım, Mehmet (2005). *Seyid Yahya Bakuvî ve Halvetîlik*. Bakı: Qısmet Yay.
- Serin, Rahmi (1984). *İslâm Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetiler*. İstanbul.
- Serrâc, Ebu Nasr (1996). *el-Lüma*. (Çev. Hasan Kamil Yılmaz). İstanbul: Altınoluk.
- Suâd Hakim (1981). *el-Mu'cemu's-Sûfî*. Beyrut: Daru Nedre.
- Uludağ, Süleyman (1989). "Ahmediyye". *DİA.*, c.II. İstanbul.
- Uludağ, Süleyman - Eraydın, Selçuk (1995). "Erbaîn". *DİA.*, c.XI. İstanbul.
- Uludağ, Süleyman (1995). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yay.
- Tanman, M. Baha (1997). "Halvethane", *DİA.*, c.XV. İstanbul.

Tayşi, Mehmet Serhan (1993). “Cemaliyye”, *DİA.*, c.VII. İstanbul.

Tokâdî, Şeyh Tahir (2003). *Mantkü'l-Gayb, (Gayb Aleminden Sesleniş)*. (Haz.: Tahir Hafızlıoğlu). İstanbul: İnsan Yay.

Trimingham, J. S. (1973). *The Sufi Orders in Islam*, Oxford.

Vicdânî, Sadık (1995). *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*. (Haz. İrfan Gündüz). İstanbul.

Yetik, Erhan (1992). *İsmail Ankaravî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: İşaret Yay.

Yılmaz, Hasan Kâmil (1990 Mayıs). “Çile-Erbain-Uzlet”. *Altınoluk*, Sayı: 51.

Yılmaz, Hasan Kâmil (1990 Nisan). “Ramazan Halveti: İtikâf”, *Altınoluk*, Sayı: 50.